

kiadványoknál általában hozzászoktunk. Ami mégis van, az nagyrészt jelentéktelen, így például az, hogy a különben mutatós könyv címlapján a nagybetűvel kezdődő főcím alatt az alcím következetlen kisbetűsséggel, már-már tanácstalanul lebeg. (Borítóterv: Szepesi Szűcs Barbara.) Szintén lényegtelenek az elütések vagy azok a szerzői figyelmetlenségek, melyeken a kiadó is átsiklott, például hogy *méltatlan* szerepel *méltatlankodó* helyett (27.), *középkori* jezsuitákról esik szó *kora újkori* helyett (67.), olyan függelékre történik többször is utalás, amely csak az eredeti közlés helyén létezhetett, itt nincs (96., 97.), hogy *Irányi Dánielt* olvashatunk a 12. pont megfogalmazójaként *Irinyi József* helyett (158.), vagy hogy Litván György neve egy interjúkötet szereplői és az onnan kimaradtak között is felbukkan (195–196.). Az már kissé zavaróbb, hogy egy bizonyos Fekete Sándor a Kádár-rendszer egészen korai (1956 decembere körüli) propagandistái között olvasható (130.). Tisztázni kellett volna ugyanis, hogy névazonosságáról van-e szó, új életrajzi adalékról, avagy véletlenül keveredett ide a Kádár-rendszert 1976-tól valóban népszerűsítő közismert író és főszerkesztő, aki azonban – eddig úgy tudtuk – ama kezdeti időkben még ellenálló volt.

Vannak azonban valóban bosszantó hiányok is. Ilyen, hogy nincs névmutató, és – legfőképpen – hogy hiányoznak a képalírások. Igaz, előbb-utóbb rájövünk, hogy azokat furcsa módon a kötet végére dugták – tévesen TARTALOM címszó alatt (250.) – olyanféle apró betűs jegyzékbe, amilyenekben máshol a képek forrásait szokás felsorolni. Még érthetlenebb, hogy egyes képek elbitangoltak, az 1985-ös budapesti kulturális ellenfórumról szóló például az 1987–89-es erdélyi szamizdatot taglaló fejezetben húzta meg magát, azt pedig még a jegyzékből sem tudjuk meg, hogy kik láthatók a fotón, pedig éppen ez lenne az érdekes. Így felesleges képekre pazarolni a festéket.

A múlt mint jövő

Az önkényuralmi múlt nemcsak úgy jöhet szembe, hogy megtörténtétől távolodunk bár időben, de hatása még velünk marad, folyvást „halkan belelépünk”. Ez is kínos, de közben reménykedhetünk, majdcsak túlmutunk rajta egyszer. Nem, az önkényuralmi múlt időben is közeledhet. Mint fenyegető jövő...

A szerző az elveihez végig hűséges Szabó Zoltánról írt szép írásában, mely a kötet legújabb darabja (SZABÓ ZOLTÁN 100 +/-?, 2012. december) nem csak azt mutatja ki, hogyan kopik ki a közös emlékezetből az egyik legkiválóbb XX. századi magyar írástudó. Egy ponton a higgadt elemző szerepéből kilépve, immár a jövőért aggodva fakad ki arról, mennyire hiányzik Szabó elvhűsége „*itt és most, ahol egy önhitt, sarlatán, hatalomnániás elit egy megroggyant ország maradék reményét, túlélési esélyeit pusztítja naponta észbontóan csattogó harci zászlók alatt – melyekre egykor maga írta fel a legtisztább erény, a hűség büszkén magyaritott nevét*”.

*

Hogy mennyi valójában az esélyünk az önkényuralmi múlt-jövövel szemben, ezt nehéz pontosan felmérni. Talán attól is kicsit több a korábrinnál, hogy kormányzati amnéziafelelősök és pénzzel bélelt felejtésügyi programok korában támad egy kiadó, mely olyan szerző műveit közli, aki tisztán és tisztességesen beszél a múlt-ról. Akinek e teljesítménye hovatovább a nyilvánosság határait feszegető egykori szamizdatos ténykedésével állítható párhuzamba.

Lőrinc László

A MEGTARTÓ

Scheiber Sándor emlékezete

A Scheiber Sándor Gimnázium és Általános Iskola kiadása, 2013. 220 oldal

A Scheiber Sándor (1913–1985) születésének centenáriumára kiadott kötet a nevét viselő budapesti gimnázium és általános iskola kiadványa. Mindössze 300 példányban jelent meg – exkluzív kötet ez tehát, s aligha jut el minden-hová, ahová jó lenne, ha eljuthatna. De ez voltaképpen nem baj, a lényeg, hogy megszületett a könyv. Az ilyen mű, ha egy ideig csak szűk körben mozognak is példányai, előbb-utóbb kifejti majd hatását. Tartós, újra s újra vissza lehet térni hozzá. Az ugyanis, ami benne koncentrálódik, fontos marad.

A könyv, értelemszerűen, Scheiber Sándor személye és életműve körül forog, „régebbi” s új, eddig nem publikált írásokat egyaránt tartalmaz. Van bizonyos Festschrift-jellege, mégsem a rutinszerű konvencionális árad belőle. Ez a többlet részben a tárgyból fakad. Scheiber ugyanis egyszerre volt rabbi, az Országos Rabbiképző Főiskola igazgatója s – e szerepeitől nem függetlenül, de azokat gazdagítva és megerősítve – termékeny tudós. A szerepeknek ez az összekapcsolódása pedig egyaránt javára vált a rabbinak és a tudósaknak. Azok, akik „csak” tudományos publikációit ismerték, és sem az életmű egészét, sem a mögötte álló embert nem ismerhették, most meglepve tapasztalhatják, hogy a szikárságig tömör és pontos filológus voltaképpen, írásaiba rejtve, tanítói szerepeiben pedig manifeszt módon is, egy nagy tradíció megszólaltatója volt. Tudta, amit egy jeles filozófus úgy fogalmazott meg, hogy a hagyomány az értelmezés kegyelméből s az értelmezés által él. Scheiber ilyen, a hagyományban mélyen benne álló s e hagyományt ébren tartó, megszólaltató, kiüresedő világunk felől nézve: *teljes ember volt. A filológia módszertani redukcionizmusa csak metodikai eszközként létezett számára, egyebekben tanítószerepe dominált. Megnyilatkozásaiban egy egész ember állt helyt. S ha élete és műve egybeolvásodik (e kötet erre tesz kísérletet), kiderül, általa, közvetve vagy közvetlenül, ez a nagy hagyomány érvényesül, elevenedik meg. S a tárgynak az ereje és vonzása erős kohéziót teremt a „meltató” szövegek között is – Scheiber Sándor habitusa, gondolkodásmódja átsugárzik a könyv lapjain. Már csak azért is, mert az egyes írások jól kiegészítik, sőt fölerősítik egymást. Van köztük jó életrajzi vázlat (Hidvégi Mátétól), van terjedelmes barátságstörténeti dokumentáció (Csapody Miklós gondozásában), van több Scheibert megszólaltató interjú (például Bálint B. Andrásról, Tenke Sándortól, Zelei Miklóstól) – van tehát egy életrajzi gerince a könyvnek, amely köré a többi írás már szinte automatikusan el tud rendeződni. S a könyv e rétegéhez is olyan, a személyeséget és a tárgyszerűséget jól ötvöző írások tartoznak, mint Dávid Katalin, Katona Ferenc, Komoróczy Géza, Schweitzer József vagy Voigt Vilmos írásai. A szerkesztő, a szerényen háttérben maradó Domokos Tamás érdeme, hogy mindegy, voltaképpen nagyon sokféle szöveg*

nemcsak kiegészíti és erősíti egymást, de nagyon koncentráltan meg is jeleníti az ünnepeltet. (Jellemző, hogy itt még a fülszöveg, Gergely Ágnes miniszéje is teljes értékű mű – egy kitűnő költő apró remeklése.) Van néhány olyan tanulmány is, amely „csak” a tiszteletadás jogán került be a kötetbe, de ezek (például Fried István, Babits Antal, Csorba László szakszerű elemzései) is azt a tárgykört gazdagítják, amelyet – közvetve vagy közvetlenül – Scheiber Sándor érdeklődése involvált.

Scheiber Sándor élete több szempontból is paradigmátikus. Egyrészt, mint egész származási közössége, ő is a vészkorszak megsemmisítője volt, s bár ő túlélte, szülei, sok hozzátartozója meghalt. Másrészt, mint holokauszt-túlélő azok közé tartozott, akik minden negatív tapasztalat ellenére itt maradtak, s nem pusztán a külvilág által „zsidóként” azonosított zsidóként élte életét, hanem – nagyon tudatosan – a zsidó hagyomány életben tartójaként. De zsidósága nem szorítható bele a leegyszerűsítő, felületes sémákba. Ő magyar-zsidó volt (így, kötőjellel), aki e lét kettősségét tudatosan vállalta, sőt e kettősség fönntartásában ismerte föl saját szerepét. Ahogy erről egyik interjújában mondta: *„Engem mindig egyetlen intenzitással érdekelt a magyar irodalom és a magyar kultúra, másrészt a zsidó irodalom és a zsidó kultúra. Ezek egymásra hatásának, találkozásának kutatásából születtek az én dolgozataim.”* (12.) Az interjújában ez a kettősség csak mint tudományos érdeklődése szerkezeti jellemzője említettik meg, de többről, mélyebb kettősségről van szó. Nemcsak tudósként, de „magyar-zsidóként” is a kettős kötődés jellemezte azonosulását. Ezért mondhatta önérettel (SUMMA VITAE című életösszegző írásában), hogy Budapestet megtartotta a zsidó tudomány centrumai között, de látni kell, legalább ennyire fontos, hogy ez a megtartott centrum *itt* volt, nem a világ más táján. A megtisztelő és nyilván sok szempontból előnyös invitálásokat ezért hátrította el, mondván, neki itt van feladata.

Szerepfelfogása következtében egyszerre kellett tudósnak lennie (egy önmagában is nagyon széles és összetett területen), s a rabbi pasztorációs szerepét maradéktalanul ellátó közösségmegtartónak. Ismerői tanúsága szerint ezért mondogathatta (némi keserűséggel, de legalábbis önironiával), hogy: *„Világhírű tudós akartam*

lenni, és lett belőlem egy világhírű sadchen.” (31.) Ez a tevékenységstervezet azonban, ha meg is nehezítette dolgát, egyik feladatkeret sem lehetetlenítette el. Tudományos életműve mennyiségileg is igen kiterjedt, s tartalmilag is gazdag és sokrétű. „Általában magyar, német, angol és héber nyelven írt, de publikált franciául és olaszul is.” (32.) „A tudományágak, amelyekkel behatóan foglalkozott: hebraisztika, judaisztika, orientalisztika, nyelvészet, klasszika-filológia, textológia, irodalomtörténet, irodalomtudomány, bibliográfia, néprajz, tárgytörténet, könyvtörténet, kézirat-történet, művészettörténet, ikonográfia, történelem, művelődéstörténet, epigráfia, régészet.” (32.) Ez a fősorolás azonban némileg megtévesztő. Mindegyik területen dolgozott, de ez a fősorolás éppen azt a belső kohéziót, összetartozást nem érzékelteti, ami e sokféleség mögött eleven érdeklődésként ott munkált, s ugyanannak a (kettős) történetnek a különböző dimenzióit hozta létre. S nem érzékelteti azt sem, hogy Scheiber a „puha” tudományoknak egy „kemény” változatát hozta létre – minden területen ott munkált benne a tárgyszerűsre és pontosságra törő filológus. Az, akiről, lekicsinyléssel, egyik rabbitársa azt mondta, „mozaik-kövecskéket csiszolgat”, de akiről Komoróczy Géza joggal jegyzi meg: „Igazán volt: mindez mozaik-kő; de hatalmas mennyiségben és változatosságban! És ami még fontosabb: a kövekből összeáll a mozaik, a teremben volt és a megvalósult műben van koncepció.” (158.) Számára nem volt „kis” adat, csak olyan, amely az összképet gazdagította és/vagy egyedítette, s e kis adatokból enciklopédikus gazdagság berekedett ki. Egyetlen ember számára nehéz is követni érdeklődése minden elágazását, de ami egy ember számára is közvetlenül áttekinthető, az gazdag, sokrétű és plasztikus. Esmélhető. (Magam például éppen kedvelem József Attilára vonatkozó apró filológiai közleményeit, mint a FOLKLÓR ÉS TÁRGYTÖRTÉNET három impozáns kötetében sorakozó tanulmányait.)

Pasztorációs tevékenysége, amely nehéz körülmények közt is közösségmegtartó szerepet töltött be, utólag leginkább beszédeinek gyűjteményéből érzékelhető a kívülálló számára is. Ezekben a hagyományértelmező rabbi bölcsessége, világlátása nyilvánul meg. „Filozófiája” van, ha e szót nem diszciplináris értelemben, hanem egy átgondolt élet elveinek összerendezettségéként fogjuk föl. Beszédeinek, ezekben

a rövid, alkalomhoz igazodó szövegeknek az elemzése két szempontból is gyümölcsöző. Megmutatkozik ugyanis bennük a vallási rend érvényesülése, tárgyi, ceremoniális mechanizmusa stb. Mindaz, amit a hagyomány egy-egy ilyen alkalomra előír. De kielemezhető belőlük az újraértelmező attitűd személyes gondolkodástörténete is, az értelmezést irányító aktuális nézőpont, az érvényesített szempontrendszer. A „magasabbhoz” való viszony. A könyvben erre a gyakorlatra is kapunk példákat. Itt s most talán elegendő, ha egyetlen gondolatát idézzük csak föl – ez, mint cseppben a tenger, sok mindent elárul róla: „Nem lehet mindig gyakorolni az igazságot, mert az emberi élet nem bírja el. De tudni róla, hallgatagon, mint az Istenről: ez az élet értelme.” (137.) Az igazság fölszámolhatatlanságának bizonyossága éppúgy jellemzi tehát, mint az antropológiai realizmus, az ember korlátozott teherbírási tudomásulvétele. De e maxima, amely a két pólus feszültségéből kipattan, az ember jobbik arcára irányítja a figyelmet. Mert ő az az ember volt, aki úgy vélte, az „iskola”, ha betölti hivatását, arra tanít meg, „miként lehet a szellemmel megszépíteni az életet” (136.).

A könyv írásai sokoldalúan mutatják be Scheiber Sándort. Szorosabb értelemben vett életrajz csak a Hidvégi Mátéé, aki a zsidó-keresztény kultúra metszéspontjában élve, a professzor nagy tisztelőként jó ideje gyűjtögeti az adatokat (köztük fotókat is). Anyagából, amelyet személyes emlékei voltaképpen autopsziás ismeretté tesznek, most megrajzolta Scheiber Sándor élet- és pályaképét. Írása rövid, de gazdag, s bár mellőzi a szokásos hivatkozásokat, szavahihető életíró. A részletes, monografikus földolgozást persze nem pótolja, de az érdeklődők számára – kiindulásként – jó összképet ad. Valamiképpen a többi írás is, legalább közvetve, az életrajz körébe (is) vág. Egy-egy összefüggést, dimenziót megvilágítanak. A legrészletesebben (s a legnagyobb terjedelemben) egy kapcsolattörténeti munka. Csapody Miklós Scheibernek a szegedi Bálint Sándorral való paradigmátikus barátságát dokumentálja, gazdagon. A két ember, a katolikus Bálint Sándor és a zsidó Scheiber ugyanis, ahogy utóbbi maga mondta, „Löw Immanuel tiszteletében” találkozott (11.), de kapcsolatuk jóval több lett, mint a szakmai érdeklődés teremtetten közösség. Igazi, mély barátság. A két ember – habitus mályszerkezetében – sok szem-

pontból azonos képletet mutat, s amiben különböztek, az a szerencsés komplementaritás jegyeiről árulkodik. (E barátság egyebek közt azért is érdekes, mert föltűnő, hogy Scheibernek, e kötetben is, mennyi nem zsidó tisztelője is volt és van. Pedig Scheiber nem az úgynevezett „di-alógus” híve volt, ezt kevesellte.) Schmelzer Hermann Imre a zsidó gimnáziumhoz való viszonyát mutatja be, igen tanulságosan. Elveit is érzékeltetve. Igen érdekes az, amit az 1958-ban érettségizettekhez intézett beszédből idéz. Itt Scheiber az iskolát olyan intézményként jeleníti meg, amely tanítványainak három nagy élményt nyújtott. *„Az első élményetek itt emberi volt jóságról, szeretetről, segítőkészségről. A második élmény szellemi volt az emberi kultúra sokszínűségéről [...] A harmadik élmény zsidó volt vallásunk történeti jelentőségéről az egyetemes művelődés és etika kialakulásában.”* (136.) Ez az élményontológia roppant jellemző, és sokat elárul Scheiberről. Miként az a gesztus is, amely ugyanebből az 1958-as beszédből idézhető: *„Pillantások a múlt és jövő felé irányítom, mert a jelentős fordulónál elhangzott szavak mélyen vésődnek a szívébe, mint a viasztáblákba a betűk.”* (136.) Személyesebb jellegű, de ugyancsak tanítványi megnyilatkozás Katona Ferenc írása is. (Ő egyébként hajdan a szegedi egyetem hallgatója volt, így e kötet „szegedi” szálait erősíti.) Tanúságtétele azért is érdekes, mert Scheiber egyik riválisának, sőt ellenfelének fia, aki tanítványból fiatal barátá vált, s ebből a nézőpontból vallhat mesteréről. Komoróczy Géza és Voigt Vilmos, más-más nézőpontból, a tudóst mutatja be, méri föl. Komoróczy a „zsidó tudomány” terén elért teljesítményt tekinti át, tárgyyszerűen, pontosan, mértéktartóan. Visszaigazolja az eredményeket, de nem mitizálja azokat, hanem mintegy e tudás-terület mai horizontjából teszi őket mérlegre. Voigt, szakmájához híven, a folklórisztika felől közelít az életműhöz, s ez nemcsak hogy nem idegen szempont itt, hanem nagyon is releváns. Az áttekintés informatív, személyes emlékekkel is fűszerezve, csak olyasvalaki képes ezt így elkészíteni, aki olyan kvalitásokkal rendelkezik, mint Voigt Vilmos. S az ő szájából hiteles a megállapítás: *„Magam folklórkutató lettem, azért is idéztem példáimat ebből, a Scheiber számára oly fontos témakörből. Noha nyitvánvaló, hogy úgy 1947–48 után a zsidó tudományosságot igen sok területen korlátozták Magyarországon, és Scheiber ezért fordult*

ilyen (»kevésbé veszélyes«) témák felé. Am ezt nemcsak muszájból tette, már régóta igazán kedvelte, és az összehasonlító filológia meg folklórisztika világszerte elismert tudósa volt.” (150.)

Dávid Katalin, a kiváló művészettörténész Scheiber-méltatása más jellegű. Személyes és lelkes, itt-ott picit már-már mitizáló. Ez jól áll neki, s mélyebb igazsága tagadhatatlan, de a legendaképzés, amelynek némely csirái is megjelennek szövegében, amennyire hasznos, annyira veszélyes is. Szövege persze így, ahogy van, maga is hatástörténeti dokumentum.

A kötet záróírása Schweitzer József, megint más, de nem véletlenül lett ez a kötet záróköve. Schweitzer, maga is nagy tekintélyű rabbi, a „szószéken” mutatja be Scheibert, akit „mesterünként” nevez meg. Joggal írja: *„Scheiber Sándor professzort a zsidó tudományos közvélemény leginkább mint a genizakutatás világszerte ismert művelőjét ismeri. Más tudományágakban is köztudottan kiváló volt, így az irodalomtörténetben, történelemben, néprajzban, a rabbini exegézis különféle területein. Sokrétű tudományos munkássága olykor elfedi előttünk Scheibernek, a gyakorló rabbinak arcélét, hitvallását az egyetemes humánus és a zsidó vallásos tanítás világából. Pedig e tekintetben is nagyon jelentős tevékenysége”* – s a záróírás ezt a „gyakorló rabbit” idézi meg. Érdekesen, mértéktartóan, de sajnos nagyon röviden, inkább csak jelzéseként.

A *Szombat* folyóirat Scheiber-számából (2013. szeptember) tudható, a centenárium alkalmából más tisztelgő kötet is meg fog jelenni. Lehet, hogy az „erősebb” lesz, szerzőkben és terjedelemben gazdagabb, de jelen kötet érdemeit ez semmiképpen nem fogja csökkenteni. A professzor nevét viselő iskola gesztusa nemcsak méltó a névadóhoz, de arra is alkalmas, hogy a tudományok szeletelő specializálódásának korlátain túllépve, az egész embert, művével egyetemben emlékeztetve idézze. S a bemutatásnak ez az „egész” jellege, ez az egységben látatás nagyon fontos. Olyasmiket is érzékelhetővé tesz, amiket a részletkutatások nem képesek megmutatni, aminek érzékeltetéséhez ilyen, egyszerre tárgyyszerű és szubjektív megközelítés szükséges.

Egy nagy hagyomány ereje mutatkozik meg így, közvetve, de konkrét emberi dimenzióban.

Lengyel András